

Tatjana Petrović, IV-4

Četvrta gimnazija u Beogradu

Mentor: Suzana Spasić

Šta (ni)je umetničko delo?

(Kratak osvrt na likovnu umetnost)

Apstrakt

Esej se fokusira na likovne umetnosti, gde su novija kretanja u njoj nametnula to pitanje. Ono nije spoljašnje u odnosu na umetnost, nego savremena umetnost sebe delom upravo definiše kroz odgovor na dato pitanje.

Esej se bavi i preispitivanjem povezanosti umetnosti i ideala lepote, onako kako je to učinjeno u savremenoj umetnosti, a kroz to i promenama u načinima i sredstvima umetničkog izražavanja, kao i u motivima i ciljevima samog stvaralaštva.

Na kraju, sud o tome šta (ni)je umetnost sagledava se iz tri perspektive: umetnika, publike i kritike, i to na nekim delima i fenomenima koja kao da su tu upravo da bi provocirala ovaj sud.

Abstract

The essay focuses on the title issue within the framework of fine arts, as the recent artistic movements imposed the said question. This question is not external to art, but contemporary art defines itself partly through the answer to the given question.

The essay also deals with the reconsideration of the connection between art and the ideal of beauty, as it was done in contemporary art, and through this, in the ways and means of artistic expression, as well as in the motives and goals of creation itself.

Finally, the verdict of what is (not) art is viewed from three perspectives: artist's, audience's and critics', and in some cases in the phenomena that seem to be there just to provoke the verdict.

„Posao umetnika je da stalno produbljuje misteriju.“ – Frensis Bekon.

Razvoj umetnosti u stopu prati razvoj civilizacija, razvoj ljudi. Umetnost je refleksija nas samih i, poput živog bića, podložna je promenama. Svrha i cilj umetnosti se konstantno menjaju, od pećinskih slika koje su svojim magijskim svojstvima ulivale sigurnost ljudima u neotkrivenom svetu, preko renesansnih slika koje akcenat stavljaju na dostizanje nečeg uzišenog i duhovnog, pa sve do konceptualne umetnosti koja ističe idejni plan, a ne samo delo.

Kada posmatramo brojne stilske pravce i još brojnija umetnička dela, nameće se pitanje – šta (ni)je umetnost?

Predstavnici savremene umetnosti neretko će pribeći isticanju razlike u odnosu na tradicionalno shvatanje umetnosti, argumentujući pritom da njihovi projekti imaju podjednaku umetničku vrednost, bez obzira što im obično nedostaje zanatska ili uočljiva estetska komponenta. Navodno, nekadašnje samorazumljivo vezivanje umetnosti za ideal lepote činilo ju je vidom utehe, jer unosila je red u život, služila ljudima da dostignu jedan novi nivo, uzvišen nad golom stvarnošću. Umetnici su svojom kreativnošću uznosili puku materijalnu realnost do ideala i tako preobražavali svet koji ih je okruživao. Ali, da li je time njihovo delo postalo zapravo dekoracija koja nema autonomnu vrednost i cilj? Savremeni stvaraoci smatraju da je naš svet – svet bez lepote i da njihov zadatak nije da to prikivaju, naprotiv. Oni se služe dovitljivim tekstualnim opisima kojima svoje kompozicije, često sastavljene od svakodnevnih predmeta, udaljavaju od vizuelnog doživljaja i stavljaju akcenat na ideju, želeći da kod publike podstaknu razmišljanje. Time naglašavaju da njihova dela nisu u službi ničega drugog osim samoosvešćivanja kroz umetnost i problematizovanja smisla i sredstava umetnosti kao takve, jer i ako se tumačenjem njihovih kompozicija zaboravlja na predmet posmatranja, prenosi se ideja.

S druge strane, jedan od glavnih argumenata kritike upućene konceptualnoj umetnosti jeste da onoga momenta kada umetnost mora da objašnjava samu sebe ona gubi svoju suštinu više se ne može nazvati umetnošću. Tako Majkl Krejg-Martin, umetnik koji je stvarao pod Dišanovim uticajem, ujednojsvojoj instalaciji stavlja čašu vode na staklenu policu i naziva tu kompoziciju

„Drvo hrasta“. Ali bez teksta koji se nalazi ispred kompozicije i objašnjava samu ideju dela, da li bi njegova zamisao bila umetnost? Zasigurno, odgovor je ne.¹

To nas uvodi u još jednu interesantnu temu, a to je – ko presuđuje da li je nešto umetničko delo? Jer, vrednovanje umetničkog dela je ipak na posmatraču, bio to umetnik, kritičar ili publika.

Publika kao kriterijum umetničkog dela često postavlja lepotu. Za mnoge, lepota je od suštinske važnosti za pitanje šta je umetnost. Zapravo, u lepoti je ključ. Filozofi, pisci, slikari i drugi umetnici oduvek su svrstavali lepotu u jednu od vrhovnih vrednosti, zajedno sa dobrotom i istinom. Za mnoge od njih, lepota ujedno predstavlja i sam smisao umetnosti. Dakle, uzмимо lepotu (i njeno odsustvo) kao jedan od kriterijuma koji definišu umetnost.

Šta je lepo? Ako posmatramo umetničko delo, da li je lepo lice Vermerove „Devojke sa bisernom mindušom“, da li je lep jedan od Moneovih lokvanja, ili je lep sam način na koji je jedno delo naslikano ili napravljeno? Dakle, možemo li tvrditi i da je umetnost lepa zbog načina na koji je stvorena i(li) zbog samog sadržaja koji je subjektivno lep?

Zamisao lepote i standard lepote u umetnosti prirodno suse menjali tokom vremena. U manirizmu, završnoj fazi baroka, lepota polako počinje da nestaje iz umetničkog sveta. Umetnost gubi svoj sveti status, da nas uzdiže na viši duhovni i moralni nivo. Jer, umetnici smatraju da nema lepote u svetu, pa ni u umetnosti, već nalaze lepotu u ideji. Za mnoge pripadnike umetničke kritike upravo je ovaj nedostatak estetskog doživljaja postao odlika dela koja se ne mogu svrstati u umetnost.

Poslednjih nekoliko decenija upravo je konceptualna umetnost uzdrimala umetničku publiku svojim smelim predstavama svakodnevnih predmeta, koje uz pomoć veštih tekstualnih opisa dobijaju novu dimenziju. Ova dela su isprva šokirala javnost i publika je često odbacivala ideju da ona mogu reprezentovati umetnost.

Uzmimo za primersliku „Ovo nije lula“ Renea Magrita. Umetnik nam naslovom sugerije da njegova slika lule nije lula – već je upravo samo slika. Sličan pristupsrećemo i kod „Pencil Story“ Džona Baldesarija. Delo je sačinjeno od dve fotografije grafitne olovke – na prvoj fotografiji olovka je nezarezana i tupa, a na drugoj je zarezana i očišćena. Na prvi pogled ne postoji nikakva

¹ Prema dijalogu između Majkla Krejg-Martina i filozofa Rodžera Skratona iz dokumentarnog filma „Whay BeautyMatters“

indikacija da je pred nama jedno umetničko delo. Međutim, ispod fotografija, umetnik je napisao kratku priču o olovci i zaključio da ona mora imati neke veze sa umetnošću. Nezaobilazan je i primer Marsela Dišana koji je poznat po korišćenju nekonvencionalnih predmeta, poput pisoara, u svojim kompozicijama. Dišan je tvrdio da klasični materijali diktiraju način stvaranja i da predstavljaju ograničenje u kreativnom postupku. Smatrao je da pre svakog stvaralaštva stoji koncept, nakon kojeg se može razmatrati najbolji način da se taj koncept i realizuje. Za Dišana, sve može biti umetnost.

Princip da je sve umetnost može se ilustrovati ali i preispitati poređenjem dva umetnička dela sa istim motivom – u ovom slučaju, to je krevet. Slikar Delakroa je na slici „Sardanapalova smrt” predstavio krevet sa razbacanom posteljinom u sasvim novom kontekstu. Za ovog umetnika krevet je ideja osobe koja je bila tu, osobe čije se prisustvo oseća u razmeštenom krevetu. Uz puno simbolike, Delakroa oslikava i stanje tadašnjeg društva. Umetnica Trejsi Emin je takođe uzela krevet kao centralnu temu svog dela, ali je na izložbi predstavila svoj krevet, zajedno sa predmetima iz spavaće sobe, želeći da pokaže da se dela se ne posmatraju samo golim okom. Trejsi Emin kaže da to jeste umetničko delo – no da li jeste zbog toga što ona to kaže?

Intrigantno je i ono što se sa umetnošću i oko umetnosti događa od šezdesetih godina dvadesetog veka, nakon što umetnici počinju da koriste svoje telo i interakciju sa publikom i na taj način da stvaraju svoje jednokratno delo, neponovljivi performans. Marina Abramović, naša svetski priznata umetnica, 2010. godine održala je seriju performansa pod nazivom „Umetnik je prisutan” u Muzeju moderne umetnosti u Njujorku. U rasponu od tri meseca, umetnica je svakodnevno i višesatno sedela nasuprot stolice koju su naizmenično zaposedali pojedinci iz publike, neki i danima logorujući ispred muzeja kako bi dobili priliku da uzmu učešća. Tokom celokupnog trajanja performansa oko hiljadu ljudi je selo nasuprot umetnice. Mnogi su potom svedočili o snazi emocija koje su ih preplavile, o začudnoj snazi ovog izvorno ljudskog kontakta bez reči, a za mnoge su i suze bile neizostavan deo tog moćnog iskustva. Ali ostaje pitanje porekla ovog jakog katarktičkog doživljaja, da li je on kod kasnijih posetilaca samo indukovano nakon što se za prvih nekoliko proćulo, te je početnu radoznalost zamenilo programirano očekivanje istog efekta? Koliko možemo zaista verovati svojim emocijama?

Doduše, okretanje umetnosti ka spektaklu i nije neka novost. Međutim, poslednjih decenija savremeni umetnici, u žudnji za priznanjem i pažnjom, teže da to postignu svojim

esktravagantnim delima koja će provocirati jak utisak u javnosti. Američki slikar Robert Rauschenberg osamdesetih godina prošlog veka predstavio je svoju sliku „Bridge“, izazivajući pritom mešovite reakcije. Rauschenbergov rad je ponovozapao za oko umetničke publike kada je 2015. godine „Bridge“ prodat za dvadeset miliona dolara. Iako danas nije neuobičajeno videti da se umetnička dela prodaju po vrtoglavo visokim cenama, javnost je ovoga puta bila besna, jer Rauschenbergova slika predstavlja samo platno obojeno belom bojom. Upućeniji su se pozivali na Maljevičeve slike i tvrdili su da je Rauschenberg ponovio nešto već viđeno. Drugi deo publike, uglavnom laički, ocenio je ovo kao prevaru. Neki među njima su komentarisali da bi i sami mogli da je naslikaju i prodaju za milione dolara. Odgovor kustosa muzeja bio je da su mogli – ali nisu, neko ih je preduhitrio. Takođe, pomenula je da ta slikaprenosi određenu ideju na publiku i da nije dovoljno samo ofarbati platno, pritom mu ne dajući neki značaj. Pozvala se na to da je jedan, doduše mali deo publike uspeo da poveže vidljive pokrete četkice i nanose boja u različitim pravcima sa Roršahovim testom, i da posmatrajući naočigled jednostavnu sliku prodre duboko u svoje misli.

Može li onda pouzdaniji i objektivniji biti sud kritičara, koji, za razliku od publike i umetnika, posmatra delosa distance, a time se i udaljava od običnog posmatrača? U njegovu procenu ne ulazi samo delo, već on mora obratiti pažnju i na epohu, tačnije period kada je delo nastalo, i uzeti u obzir društvene i kulturne prilike i ideale tog vremena. Danas dadaizam ocenjujemo kao nešto što je na granici umetnosti. Ali ako posmatramo vreme kada ovaj pokret nastaje, videćemo da je to period ratova, bede, nepoverenja i velike društvene nestabilnosti. Umetnost ovog perioda manifest je činjenice da u tom svetu nema lepote i humanosti i zato, možda s pravom, stvaralci odbijaju da ih prikazuju u svojim kompozicijama. Otuda je na kritičaru težak zadatak: da razluči da li je jedno delo zapravo pomodno, da li umetnik samo želi da udovolji potrošačkom ukusu i vladajućoj ideologiji, ili je delo autentični iskaz koji onda možemo smatrati i trajnom vrednošću, bez obzira na vreme kada je nastalo.

Na drugi tas naše merne sprave može se staviti sud umetnika o umetnosti. Da li je upravo on najkvalifikovaniji da prepozna drugog umetnika, kao što samo filozof može s punim razumevanjem da tumači drugog filozofa? Česti su primeri u književnosti i slikarstvu gde svetski priznati umetnici hvale radove istaknutih umetnika, poput Bodelera koji je govorio o značaju Poove poezije, i Dalija koji je isticao Pikasa kao likovnog genija. Ono što odvaja umetnike od kritičara i publike jeste upravo veština koju su savladali, talenat i naporan rad kojima ovi

pojedinci stvaraju neponovljiva umetnička dela, koja jedan mnogo manje talentovan, prosečan čovek ne bi mogao da rekreira.

Na kraju, na meni kao posmatraču je da presudim da li smatram neko delo pravom umetnošću, ali mislim da je važno da za to budem obrazovana, da poznajem istoriju umetnosti, njena sredstva i izražajne forme, da sam u stanju da ih prepoznam ne samo u vizuelnom, već i u ideji, ali isto tako i da razgraničim pokušaje sticanja slave od onih dela koja imaju čime da me zaokupe. Obrazovanje otuda igra jednu od ključnih uloga u poimanju toga šta umetnost jeste ili nije. Nastava likovne umetnosti, filozofije, sociologije ključne su u razvijanju i oblikovanju mog ličnog stava i od velike su pomoći u sazrevanju duhovnog aspekta moje ličnosti. Ali isto tako moram biti pažljiva, nipošto ne smem ostaviti kritički stav po strani niti slepo prihvatati autoritet struke i predavača, jer ću onda, kako bi Bekon rekao, na putu do saznanja nailaziti samo na idole pećine.

Bibliografija i korišćene ilustracije:

1. „Girl with Pearl Earring” (internet) <https://artsandculture.google.com/asset/girl-with-a-pearl-earring/3QFHLJgXCmQm2Q> (pristupljeno 19. marta 2019.)
2. „John Baldessari – Pencil Story” (internet) <http://www.ekphrasis.pics/2016/09/12/john-baldessari-the-pencil-story/> (pristupljeno 22. marta 2019.)
3. „My Bed” (internet) <https://www.tate.org.uk/art/artworks/emin-my-bed-103662> (pristupljeno 22. marta 2019.)
4. „Novi vek” (internet) <https://drive.google.com/file/d/0B3s9T-Ek3zu3ODg1ck5KXzNEVjQ/view> (pristupljeno 23. marta 2019.)
5. „Picasso and Dali” (internet) dostupno na: <https://www.pablocicasso.org/picasso-and-dali.jsp> (pristupljeno 23. marta 2019.)
6. „Rene Magritte – This Is Not a Pipe” (internet) <https://www.masterworksfineart.com/artists/rene-magritte/lithograph/this-is-not-a-pipe/id/W-5560> (pristupljeno 19. marta 2019.)
7. „Šarl Bodler – biografija” (internet) dostupno na: <https://www.prelepapoezija.com/sarl-bodler-biografija/> (pristupljeno 23. marta 2019.)
8. „The Artist is Present” (internet) https://www.moma.org/learn/moma_learning/marina-abramovic-marina-abramovic-the-artist-is-present-2010/ (pristupljeno 22. marta 2019.)
9. „Water Lilies” (internet) <https://artsandculture.google.com/asset/water-lilies/AwFXeMnZK5jOBw> (pristupljeno 19. marta 2019.)
10. „Why these all – white paintings are in museums and mine aren't” (internet) <https://toktopics.com/2018/02/06/why-these-all-white-paintings-are-in-museums-and-mine-arent/> (pristupljeno 22. marta 2019.)
11. Savić, Mile, Cvetković, Vladimir i Cekić, Nenad (2006): *Filozofija za IV razred gimnazije i stručnih škola*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
12. *Why Beauty Matters* (2009): directed by Louise Lockwood and written and presented by the philosopher Roger Scruton, BBC
13. Županić, Šuica, Lidija (2012): *Likovna kultura – udžbenik za četvrti razred gimnazije društveno- jezičkog smera i specijalizovano-filološka odeljenja*, Beograd: Klett